

MEGFAGYVA BÁR, DE TÖRVE NEM

SOLTÉSZ MÁRTON

Véletlenül akadtam rá 2024 augusztusában (naplóm tanúsága szerint épp a Tokaji Írotábor napjaiban) Szentesi Zöldi László Kodolányi-könyvére.¹ Szokásomhoz híven azon a nyár végi estén is végigböngésztem az egyik legnagyobb honi könyvforgalmazó cég honlapján az úgynevezett „előrendelhető könyvek” listáját. A tavaly októberi elsejétől hatályos törvénymódosításig ennek megvolt a maga piaci jelentősége számomra. Komoly kedvezménnyel jelenthettem be igényemet ily módon egy sor megjelenés előtt álló kiadványra. Nemegyszer 40–50 százalékos megtakarítást is elértem, miután a bevezető ár feléig még ún. törzsvásárlói pontokat is beválthattam. Idővel szenvedélyemmé, elalvás előtti rutinom szerves részévé vált ez a különös hajtóvadászat. Új magyar és világirodalmi megjelenések, filozófiai, nyelvészeti, irodalom- és történettudományi szakkönyvek első vagy éppen legújabb kiadásának híre jutott el így hozzám idejekorán. Nem tudom, az említett törvénymódosítás mennyiben segítette elő a kisebb könyvkiadók és könyvesboltok forgalmát – engem mindenesetre kellemetlenül érintett. Úgy tűnik, a magamfajta pitiáner ügyeskedők ideje lejárt. Pedig az előrendelés gyakorlata szakmai kompetenciáimat is fejlesztette. Lényegileg vaktában: a szerzői-szerkesztői név, a cím, alcím, sorozatcím, a fülszöveg, a borítókép és a műszaki adatok (terjedelem, kötéstípus) alapján kellett olvasmányt választanom – vagyis előzetes műveltség és kulcsín alapján következtetni a belbecsre. Olykor persze bakot lőttem, nem tagadom, máskor viszont diadalmasan mutogattam barátaimnak a „fillére-kért” beszerzett becses portékát. Az effajta árnyékhalászat bizonyos mértékig kutatói ambícióim kielégítését is szolgálta, hiszen a kiadók (vagy azok marketingosztálya, esetleg az áruházlánc munkatársai) olykor tévesen kategorizálták be a megjelenés előtt álló műveket. Figyelnem kellett tehát a számomra első pillantásra érdektelennek tűnő kategóriákat is (gasztronómia, képregény, szabadidő). Az egyik legmulatságosabb találatom Láng Zsolt Bolyai-regénye volt a „tudomány és természet” szekcióban. Aki odatette, nyilván maga is csak a cím és a borító alapján ítélte meg a könyvet...

Szentesi Zöldi László:
Elsüllyedt világ (2024)

KODOLÁNYI NYOMÁRA VEZÉRLŐ KALAUZ

A fentiekből egyenesen következik, hogy irodalomtörténeti tárgyú könyveket sem csak az „irodalomtud., -történet, -elm.” kategóriában lehet találni. Szentesi Zöldi László újságíró *Elsüllyedt világ. Kodolányi János belső emigrációja (1944–1956)* című kötete például a „szépirodalom” és a „politika, politológia” címszavak alatt jelent meg (egyik helyen sem egészen indokolatlanul – no de erről majd később). Ha valamiképpen rekonstruálni próbálnám a meglepetés élményét, a találat üde izgalmát, akkor a borítón látható Kodolányi-képpel

1 SZENTESI ZÖLDI LÁSZLÓ: *Elsüllyedt világ. Kodolányi János belső emigrációja (1944–1956)* Időjel, Bp. 2024.

kellene kezdenem. Hiszen az író arcát álmomból fölköltve, ezer közül is ismerem. Márpedig a könyvborító az asszociációkeltés elsődleges terrénuma!

Kodolányi portréjával, vizuális és szellemi értelemben egyaránt, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának pályakezdő kéziratárósaént ismerkedtem meg. Volt kollégám, a polihisztor Horányi Károly (író, irodalomtörténész, könyvtáros-kéziratáró, tipográfus és fotóművész) jóvoltából húszas éveim második felében sorra olvastam a prehistorikus, történelmi, bibliai és mitologikus tárgyú regényfolyamokat, a kiterjedt írói levelezésből pedig elsősorban a Várkonyi Nándor-, a Szabó Lőrinc- (Mikes Klára-) és a Szabó István-viszonylatokat. Örökké hálás leszek, amiért 2016 őszén–telén a Nyerges Pál és felesége személyéhez kapcsolódó levélanyag földolgozásába már személyesen is bekapcsolódhattam. Nem átlagolvasóként közelítettem tehát az Időjel Kiadó gondozásában megjelent, alig kétszázoldalas, szellős szedésű, csinos könyvecskéhez, jöllehet nem is avatott Kodolányi-kutatóként. E nemben, azt hiszem, Tüskés Tibor és Csűrös Miklós halála óta már kizárólag az életművet és annak recepcióját tanulmánykötetek és szövegkiadások sorával gazdagító Horányit tarthatjuk számon. (Nem véletlenül bízta rá halála előtt nem sokkal Botka Ferenc saját meg nem írt monográfiájának nyersanyagát, évtizedeken át gondosan gyarapított Kodolányi-gyűjtéseinek öt vaskos kötetét.) Tüskés volt az úttörő, a második monografikus igényű tanulmány (Regény és mítoszok határán: Kodolányi János pályája 1945 után. *Literatura*, 1975/2.) és számos szövegkiadás Csűröst dicséri, de meg kell említsük Rajnai László nevét is, akinek korai kismonográfiája (az *Elsüllyedt világ* bibliográfiájában jelzett 2002-es kiadás óta) 2019-ben ismét – ezúttal csonkítatlan formában is – napvilágot látott.

Mármost mindezek fényében hogyan értékelhetjük Szentesi Zöldi László könyvét? Mi lehetett vele a célja szerzőjének, s ki lehet a mű potenciális célközönsége? Az *Előszó* szerint Szentesi Zöldi 16 éves kora óta könyvet készül írni Kodolányiról – s most, hogy munkáját befejezte (mert hisz minden előszó valójában utószó), leszögezi: „Ezzel a könyvvel nemcsak magamnak, de neki [ti. Kodolányi Jánosnak], a családjának, tisztelőinek is tartoztam.” Zavarba ejtő sorok ezek az olvasó számára: mintha valamely egészen intim és személyes történet venné kezdetét a következő lapokon, amely csupán egy szűk körre tartozik. Meg is torpantam itt egy pillanatra – illetékességemet mérlegelendő. S inkább csak magamnak tettem föl a kérdést: miért is kattintottam rá annak idején a *webshop*-ban erre a kötetre? Mit reméltem, mit vártam tőle a borító és a megjelenési adatok alapján? A válasz kézenfekvő. Valamit, ami számomra, az irodalom felől érkező író-olvasó ember számára új, izgalmas adalékot jelenthet, s amely idővel akár oktatói-kutatói gyakorlatomba is beépíthetővé válik. „Ez a könyv azonban nem az irodalomról szól. [...] Engem Kodolányi János politikai, irodalompolitikai és személyes sorsa érdekelt” – írja művéről a szerző. Egy pillanatra úgy tűnt: ismét bakot lőtt a „nagy vadász”. Zavarom a későbbiekben csak növekedett, amikor a kötet bibliográfiáját vettem először szemügyre. Vajon nekem szól ez a könyv? Noha minden nyilvános publikáció palackposta, de én vagyok-e valóban az áhított címzett? Nem valami félreértésnek lettem az áldozata? Az *Irodalom* címszó alatt felsorolt források többségét olvastam, sőt az említett kötetek nagy része jegyzetelve, cédulázva ott sorakozik könyvtáram Kodolányi-szekciójában. Talán épp ezért, a négyoldalnyi publicisztika-, tanulmány- és kétoldalnyi könyvcímből álló bibliográfiát szemlélve némi hiányérzetem támadt. Miért csak ennyi, s miért pont ezek kerültek kiemelésre? Mit keres vajon a tételek között (s mi fán terem, egyéb információ híján) a *Népi blog* című kötet, vagy miért hiányzik példának okáért a Szabó István- és Zimándi Pius-levelezések címleírása? (Mint utóbb kiderült, a szerző ismeri és idézi is a két utóbbi kiadványt, csupán a bibliográfiából maradtak ki valahogy.) Elnézem az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye anyagára hivatkozó jelzeteket is, és összeráncolt szemöldökkel ülök le a könyvtár *online* katalógusa elé. „Ms 13855/41.”? Ilyen jelzet egészen biztosan nem létezik; bár van tízezres tartomány a kötetes kéziratok számára. Itt persze csak egy elütésről van szó: az Ms 3855/23–41. jelzettartomány Kodolányi János Fischer Béla (1877–1953) alispánnak, a pécsi Janus Pannonius Társaság elnökének írott leveleit jelöli. Talán érdemes lett volna azt is jelezni, hogy a továbbiakban felsorolt

Ms 5316/162–164. alatt a Sík Sándornak, az Ms 5495/290–328. alatt a Veres Péternek írott Kodolányi-leveleket őrzik, s hogy az író kéziratok hagyatéka az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában (Fond 201) várja kincseinek reménybeli felfedezőit. Kereken megmondva: nem ártott volna a kötetnek egy „felelős szerkesztő”.

KODOLÁNYI REDIVIVUS

E hosszas módszertani bevezető és filozkukacaskodás után lássuk magát az *olvasmányélményt* – mert bizony egyedül ez a kifejezés érzékeltetheti a kötettel való olvasói találkozást! Ami a törzsszöveget illeti, szerzője közérthető stílusban adja elő Kodolányi életútjának 1944 és 1956 közötti, a kutatók által immár alaposan feltárt, de a nagyközönség által bizonyosan kevésbé ismert időszakát – utalva itt-ott az író származására, személyiségjegyeire, családi viszonylataira is. A mintegy ráadásnak is tekinthető *Utóhang* révén pedig az elbeszélés, ha csupán utalás-szerűen is, elvezet egészen Kodolányi haláláig.

Külön dicséretet érdemel Szentesi Zöldi helyenként szép-prózai magasságokba emelkedő stílusa. Csupán egyetlen példát említve, az író első infarktuszának leírását drámai megjelenítő erővel vezeti be a Táncsics Mihály-díjas újságíró: „Aztán hatalmas szél támadt, dermesztő holdvilág ragyogott némán, süvöltő szél száguldott végig a Balaton mentén. Akaratyát hosszú időre bezárta a tél, a legközelebbi településre sem igen lehetett átjutni. Ekkor érkezett a szívroham”. Régi igazság, hogy a színvonalas népművelő, ismeretterjesztő munkához mindenekelőtt klasszikus hírlapírói képességek szükségeltetnek (gondoljunk csupán a tárcaíró Mikszáthra, a kritikus Schöpflinre). Úgy érzem, a szerző tollában ott van akár egy nagyívű Kodolányi-életregény lehetősége is. Vagyis most már teljesen világos: nem tudományos könyvet vásároltam azon a nyár végi estén – és bakot sem lőttem. Az *Elsüllyedt világ* nem pályakép, nem is életrajzi monográfia – szerzőjének nem is voltak efféle ambíciói. Szentesi Zöldi László munkája, lényegét tekintve, egy hosszabb esszé-tanulmány, amely – értelmezésem szerint legalábbis – az egyéni és közösségi önismeret elmélyítését kívánja szolgálni. S e nemben **kitűnően helytáll a kötet. Ráirányítja a figyelmet arra, hogy van a 20. századi magyar irodalomnak egy „elsüllyedt” életműve**; egy heroikus írói-gondolkodói teljesítmény, amely a morális tisztaság, az igazság és a szabadság szenvedélyes (már-már neurotikus) akarásából nőtt ki. S amellet küldetést is teljesít ez a munka – ha tetszik, adósságot törleszt –, amennyiben emlékezteti a tudományos dolgozatok madárnyelvétől és hivatkozáserdejétől joggal viszolygó *művelt átlagolvasót*, hogy létezik egy magyar Atlantisz, amely ma már közkinccs: hozzáférhető és bármikor birtokba vehető. Sőt, amelyet éppen a piaci és politikai diktatúrák szorításában élő, béke, remény és harmónia után epedő kortárs kultúrafogyasztóknak kell életre csókolniuk fél-évszázados Csipkerózsika-álmából.

Erre az Atlantiszra hív, illetve küld és kísér el bennünket az *Elsüllyedt világ* szerzője. Egyúttal mesterkulcsot ad a hozzám hasonló tanárok és népművelők kezébe, amellyel megnyithatják a szíveket a Kodolányi-életmű iránt. Meghívás, bevezetés gyanánt nem is választhatott volna Szentesi Zöldi alkalmasabb témát Kodolányi sorsánál, amely sorsnak (sorsválasztásnak) a kvintesszenciáját tömöríti a kötet alcímébe emelt „belső emigráció” kifejezés. Fontos azonban hangsúlyoznunk: ez a bizonyos belső emigráció nem csupán egy időszaka volt az író életének; szellemi-szemléleti hozama idővel Kodolányi alkotói attitűdjének integer részévé lett. Külső (politikai) és belső (lélektani) kényszerek hatására

Népi író – A fiatal és az idős Kodolányi János (1899–1969) (*Déliabál*, 1933. 34. szám, 8. oldal és *Fortepan* / Hunyady József)

lett Balatonakarattya remetéje – előbbiekről az *Elsüllyedt világ* lapjain, utóbbiakról Várkonyi Nándor és Rajnai László tollából olvashatunk bővebben. Ám ezt a kényszerek szülte állapotot Kodolányi utóbb képes volt a maga javára fordítani: megtalálni benne az alkatának és adottságainak megfelelő létlehetőséget; s előbb-utóbb otthonossá vált számára a magány, hiszen „fizikai létezése fölé emelte szellemi életét”. A Gonosz egylényegű végleteiként leírható náci és kommunista diktatúrák nem törték meg Kodolányi gerincét – ahogyan Kertész Imréét, Alekszandr Szolzsenyicinét és másokét sem. A dolgos, hűséges, szerető szívű asszonyok mellett, a néhány valódi jóbarát, valamint az arc- és névtelen jóakarók révén a magyar irodalom génuszai megmenekültek a sors talanságtól, a funkcionális kurzusíró dicstelen szerepétől. „Ebben a rohadt világban még egy kályhát sem lehet rendbe hozatni” – panaszkolta az író egy 1955. októberi levelében a Nyerges házaspárnak. A „hidegháborús” hatalmi cél ugyan aligha volt kevesebb – Kodolányi János mégsem fagyott meg az akarattjai nyárilakban. Mint egy másik levelében írta:

„Csodálatosak a barátaim, ismerősök, ismeretlenek egyaránt. Ők gyűjtöttek pénzt ruhára, cipőre. Fára. Krumplira. Nekik köszönhetem, hogy van mit ennünk. Fogalmam sincs róla, kik törődnek velem. Névtelen levelekben küldenek pénzt. Görbe írású egyszerű emberek gondolnak rám. Egy nap-számos egy napi napszámját küldte el. Gyakran megrendülten állok a saját sorsom látványa előtt. Rábíztam magam a Gondviselőre, s íme, valóban gondomat viseli. Nagy bizalmat, reménykedést, nyugalmat ad ez az embernek.”

Ha **Szentesi Zöldi Lászlót valóban Kodolányi sorsa – a reá mért megpróbáltatások és az általa megőrzött egzisztenciális integritás – érdekli**, akkor az életmű időtlen üzenetének lényegét fogta meg. S akkor könyve – meglehet, szándéka ellenére –, mégiscsak az Irodalomról szól.

A „belső emigráció” mozaikjából azonban néhány lényeges elem még hiányzik. Amint arra az *Elsüllyedt világ* szerzője rávilágít: Kodolányi tiltott korszaka az '50-es évek közepén gyakorlatilag véget ért. 1955-ben megtörik a jég: december harmadikán a Pécsi Nemzeti Színház Kamaraszínházának nagytermében bemutatják *Végrendelet* című drámáját. Közben, ha itt-ott megcsonkítva, ha különböző irányított szerzői és szerkesztői elő- és utószavak kíséretében is, lassanként újra megjelenhetnek művei, 1957-ben pedig életmű-szerződést küld számára a Magvető Könyvkiadó. Leveleiből pontosan tudjuk, mennyi méltatlan huzavona, hitegetés és megaláztatás árán kerülhet sor „visszatérésére”, amely természetesen messze nem jelentett még ekkor sem szakmai, sem politikai rehabilitációt.

Csupán remélhetjük, hogy a későbbiekben lesz ideje s ereje Szentesi Zöldinek folytatni hőse sors történetét „visszatérésének” kálváriájával. Igaz, ennek földolgozásához már csakugyan elkerülhetetlen lesz az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kéziratok hagyatéka szisztematikus átvizsgálása. Mert bár Kodolányit joggal sorolhatjuk a 20. századi totalitárius diktatúrák áldozatai közé, 1956-os szívrohamánál, betegségének és halálának részletezésénél nem állhatunk meg. E téren az író 1953–54-es magánlevelei, amelyeket a szerző hosszasan idéz, könnyen téves következtetésekre vezethetnek. Kodolányi valójában élete utolsó percéig ki akart törni az 1944 és 1956 között megtapasztalt szellemi elszigeteltségből. Ennek a kitörési kísérletnek a drámai kudarca lehetne a következő, a „belső emigráció” időszakához hasonló irodalom- és mentalitástörténeti adalékokkal kecsegtető kutatási téma, amelynek kidolgozásához ráadásul ma már lényegében minden forrás rendelkezésre áll. ■